

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.3.73-80>

Vybrané formy online rizikového správania žiakov a možnosti ich prevencie v kontexte tvorby bezpečného školského prostredia

Selected Forms of Online Risky Behavior of Students and the Possibilities of their Prevention in the Context of Creating a Safe School Environment

Mário Dulovics

Abstract

The online risky behavior of children and adolescents is a phenomenon that can be a serious threat to the safety of the school environment. From an educational point of view, it is extremely important to pay attention to the online risky behavior of pupils in the intentions of educational practice. The most appropriate tool at this level is precisely preventive and educational action, or the effort to solve already created risks. The aim of the article is to point out the prevalence of selected forms of online risks among elementary school students (cyberbullying, participation in dangerous online challenges) and to analyze the possibilities of its prevention. As part of the empirical research, which was carried out in 2022, 2,768 pupils of the 6th to 9th grade of elementary schools in the Slovak Republic were approached. In the research set, we identified 256 cyberaggressors (9,3%) and 674 (24,35%) pupils who participated in one or more online challenges at the same time.

Keywords: Online risks. Security. Pupils. Prevention.

Úvod

Slovenské školstvo na prahu 21. storočia čelí mnohým výzvam, a to nielen v súvislosti so základnou vzdelávaciu funkciou školy, ktorá v záujme zvyšovania kvality prechádza neustálymi kurikulárnymi reformami. Jednou z ďalších kľúčových výziev, pred ktorou školy stoja, je zabezpečenie bezpečnosti žiakov a zamestnancov škôl. Téma bezpečnosti školského prostredia sa stáva čoraz viac diskutovanou a je úzko prepojená s celospoločenskými bezpečnostnými ohrozeniami. Nárast hrozieb súvisiacich s radikalizáciou určitých skupín obyvateľstva, narastajúce nenávisťné a agresívne správanie žiakov, vytrácajúca sa disciplína, slabnúce postavenie

učiteľa a jeho autority, kybernetické ohrozenia, to všetko sú riziká, na ktoré musia vzdelávacie inštitúcie promptne reagovať. V nadväznosti na zameranie príspevku sa bližšie zacielime predovšetkým na vybrané online riziká, ktoré sú vážnou hrozbou pre deti a dospievajúcich. Dôsledky týchto ohrození sú však často násobne závažnejšie ako len strata dát, či znefunkčnenie informačných systémov. Medializované prípady kyberšikanovania žiakov, či zapájania sa do rizikových online výziev, mali často tragické dôsledky. Aj preto považujeme preventívne pôsobenie zo strany učiteľov, sociálnych pedagógov, školských psychológov, ako aj ďalších aktérov prevencie v tejto oblasti za nesmierne dôležitý faktor pri vytváraní bezpečného školského prostredia. V § 153 Zákona č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní sa uvádza, že školy a školské zariadenia sú pri výchove a vzdelávaní povinné: „vytvárať podmienky na zdravý vývin detí a žiakov a na predchádzanie sociálno-patologickým javom; zabezpečiť ochranu a bezpečnosť detí a žiakov.“

Online rizikové správanie v teoreticko-empirických súvislostiach

Typológia online rizikového správania je rôznorodá. Vzhľadom k tomu, že ide o dynamicky sa rozširujúci fenomén, sa jeho formy neustále rozrastajú. V medziach príspevku sa zameriame na dve frekventované a zároveň závažné formy online rizikového správania, a to kyberšikanovanie a zapájanie sa do rizikových online výziev.

Kyberšikanovanie je vážny spoločenský a zároveň výchovný problém. Hinduja a Patchin (2008) stručne definujú kyberšikanovanie ako úmyselné a opakované ubližovanie prostredníctvom elektronického textu. Táto definícia však už nie je dostatočne výstižná. Lim a Lee (2021) dopĺňajú definíciu kyberšikanovania aj o ďalšie indikátory a uvádzajú, že kyberšikanovanie zahŕňa zverejňovanie urážlivých textov, príspevkov, mailov, obrázkov a videí, vylúčenie z online skupín, ohováranie a šírenie nepravdivých informácií s cieľom ponížiť alebo ublížiť obeti. Kyberšikanovanie má v porovnaní s tradičným šikanovaním určité špecifiká, ako napr. anonymita, rýchle rozšírenie prejavov agresie k veľkému publiku, či dostupnosť, ktoré sú následkom progresu v oblasti informačných a komunikačných technológií.

Online výzvy majú podobu rôznych aktivít, ktoré nabádajú užívateľov internetu k ich realizácii. Nemusia mať však zásadne negatívnu povahu. Podľa Raimundiho et al. (2014) je výzva „niečo, čo treba prekonať, ťažká alebo nová situácia, skúsenosť, o ktorej človek nevie, či sa to dá dosiahnuť alebo nie“. Kopecký et al. (2020, s. 85) upozorňujú, že „rizikové výzvy sa do pozornosti verejnosti dostali potom, ako boli zverejnené prípady tragických nehôd, a v niektorých prípadoch úmrtí, predovšetkým detských používateľov internetu“. Autori ďalej uvádzajú, že rizikové online výzvy nabádajú používateľov internetu k nebezpečnému správaniu, ktoré im môže spôsobiť vážne zdravotné ťažkosti. Pri ich realizácii užívatelia zväčša zhotovia fotografiu alebo videozáznam, aby bolo jasne dokázateľné, že sa výzvy zúčastnili.

V medziach empirického výskumu sme sa zamerali na monitoring agresorov kyberšikanovania a identifikáciu žiakov, ktorí sa zapájajú do rizikových online výziev. V prípade monitoringu kyberšikanovania sme použili 18 položkovú škálu vlastnej konštrukcie, ktorá merala frekvenciu jednotlivých foriem kyberšikanovania, ktorých sa žiaci dopustili za posledné 3 mesiace. Za agresorov kyberšikanovania sme považovali žiakov, ktorí na škále dosiahli priemerné skóre 1,4 a viac. Toto skóre naznačovalo, že sa opakovane dopustili kyberšikanovania. Zapájanie žiakov do rizikových online výziev sme zisťovali prostredníctvom dichotomickej a otvorenej otázky. Vo výskumnom súbore sme identifikovali 256 (9,3%) kyberagresorov a 674 (24,35%) žiakov, ktorí sa zapojili aspoň do jednej rizikovej online výzvy.

Prevalenciu kyberagresorov vzhľadom na rod a navštevovaný ročník prezentujeme v tabuľke T1.

T1: Štruktúra agresorov kyberšikanovania z hľadiska rodu a ročníkov

Ročník	Chlapci		Dievčatá		Spolu	
	n	%	n	%	N	%
6. ročník	24	14,20	7	8,05	31	12,11
7. ročník	51	30,18	28	32,18	79	30,86
8. ročník	43	25,44	29	33,33	72	28,13
9. ročník	51	30,18	23	26,44	74	28,91
Spolu	169	100	87	100	256	100

Zo zistení vypláva značná dominancia chlapcov medzi kyberagresormi (169 / 66,02%) v porovnaní s dievčatami (87 / 33,98%). Zároveň sme zistili výrazne nižší počet kyberagresorov u žiakov 6. ročníka (31 / 12,11%). Nami zistená prevalencia kyberagresorov je v porovnaní so zahraničnými štúdiami omnoho vyššia. Hamal et al. (2020) vo výskumnej vzorke 6698 fínskych dospelých dospievajúcich identifikoval 8,2% kyberagresorov. West (2015) vo výskumnom súbore 5690 anglických adolescentov vo veku od 16 do 19 rokov identifikoval iba 1,9% agresorov. Kopecký et al. (2015) v niektorých ukazovateľoch dospeli k porovnateľnej zisteniam ako v našom výskume. Autori prezentujú prevalenciu agresorov kyberšikanovania u detí a dospievajúcich vo veku 11 až 17 rokov s dôrazom na vybrané formy kyberšikanovania. Najvyšší výskyt kyberšikanovania z aspektu agresorov zistili v nasledovných formách: prienik do cudzieho účtu (24,9%), verbálne útoky (12,2%) a krádeže identity (9%).

Následne prezentujeme deskripciu zapájania sa žiakov do rizikových online výziev z hľadiska rodu (T2).

T2: Zapájanie sa žiakov do rizikových online výziev z hľadiska rodu

Rizikové online výzvy	Chlapci		Dievčatá		Spolu	
	n	%	n	%	N	%
#Ghost Pepper Challenge	223	15,8	118	8,7	341	12,3
#Cinnamon Challenge	170	12,0	162	11,9	332	12,0
#Choking Challenge	103	7,3	87	6,4	190	6,9
#Eyeballing Challenge	78	5,5	65	4,8	143	5,2

Z výsledkov zistení vyplýva, že podskupina výskumného súboru tvorená 674 žiakmi sa zapojila do viacerých zdraviu škodlivých, či dokonca život ohrozujúcich výziev. Čo sa týka rizikových výziev, najfrekventovanejšou medzi žiakmi bola výzva Ghost Pepper Challenge (n = 341/12,3 %). Podstatou výzvy je konzumácia štiplavých papričiek s vysokou dávkou kapsaicínu. Kopecký et al. (2020) uvádzajú, že pokiaľ jedinec skonzumuje potravinu s vysokou mierou kapsaicínu, môže to vyvolať problémy s dýchaním, nevoľnosť alebo zvracanie. Pri extrémnej dávke, v nadväznosti na individuálne reakcie každého organizmu, v niektorých prípadoch môže dôjsť aj k usmrteniu jedinca. O závažných zdravotných až život ohrozujúcich rizikách môžeme hovoriť aj pri výzvach ako Cinnamon Challenge (n = 332/12,0 %), Choking Challenge (n = 190/6,9 %), Eyeballing Challenge (n = 143/5,2 %). Za obzvlášť nebezpečnú možno považovať výzvu Choking Challenge. Cieľom výzvy je škrtenie sebou, alebo inou osobou, ktoré má viesť k dosiahnutiu krátkej eufórie v dôsledku nedostatku kyslíka v mozgu (Busse et al., 2015). Škrtenie, či už individuálne, alebo skupinové, ktoré je podstatou tejto výzvy, má byť prejavom odvahy a často spôsobuje chronické bolesti hlavy, krátkodobú stratu pamäti (Andrew et al., 2009), bezvedomie alebo dokonca úmrtie dieťaťa (e-bezpeci.cz). Defenderfer et al. (2015) uvádzajú, že odhady prevalencie zapájania sa detí a dospelých do výzvy Choking Challenge (známa aj pod názvom The Choking Game) sa pohybuje medzi 7 % a 12 %. Uvedená prevalencia zodpovedá aj našim zisteniam.

Žiaci v rámci otvorenej otázky často uvádzali neškodné výzvy, ale medzi odpoveďami sa vyskytovali aj výzvy ako: Modrá veľryba, The Duct Tape Challenge (jedinec je oblepený páskou a jeho úlohou je, aby sa vyslobodil, čo už vo viacerých prípadoch viedlo k zraneniam), jedenie hliny, skok z balkóna prvého poschodia alebo z iných vyvýšených miest. Znepokojivo pôsobili aj odpovede viacerých žiakov, ktorí v otvorenej otázke uviedli, že nechcú hovoriť o tom, do akej výzvy sa zapojili.

Možnosti prevencie online rizikového správania v školskom prostredí

Primárna prevencia online rizikového správania v školskom prostredí má vzhľadom na jeho negatívne dôsledky svoje nezastupiteľné miesto. Ako uvádza Emmerová a Bělík (2022, s. 48), cieľom primárnej prevencie v škole je vytvárať podmienky pre zdravý telesný, psychický a sociálny vývin žiakov.

V tejto súvislosti Hinduja a Patchin (2014, s. 6-7) uvádzajú, že „najdôležitejším preventívnym krokom, ktorý môže škola urobiť, je realizácia osvetovej bezpečného používania internetu v školskej komunite. Žiaci musia byť oboznámení s tým, že všetky formy šikanovania sú nesprávne, a že tí, ktorí obťažujú alebo ohrozujú iných, budú podliehať určitým sankciám. Je preto nevyhnutné prediskutovať otázky vhodnej online komunikácie v rôznych oblastiach kurikula.“

Hlavné úlohy školy v oblasti prevencie online rizikového správania žiakov by sme mohli, bez nároku na úplnosť, zhrnúť do nasledovných bodov:

- viesť žiakov k bezpečnému používaniu internetu.
- oboznámiť žiakov s rizikami, ktoré môžu byť dôsledkom ich ľahkovážneho a nepremysleného konania vo virtuálnom priestore.
- viesť žiakov k dodržiavaniu pravidiel slušného správania aj v rámci online komunikácie.
- naučiť žiakov ako majú reagovať a postupovať, ak sa stanú obeťou kyberšikanovania alebo ak sa stretnú s inou formou virtuálneho ohrozenia.
- vytvárať pozitívnu klímu v škole a priestor pre otvorenú priateľskú komunikáciu.
- podporovať u žiakov prosociálne správanie a empatiu v reálnom ale aj virtuálnom priestore.
- rozvíjať u žiakov schopnosti primeraným spôsobom riešiť interpersonálne konflikty.
- rozvíjať kritické myslenie žiakov.
- informovať žiakov o tom, na koho sa môžu obrátiť a požiadať o pomoc, ak sa stretli vo virtuálnom priestore s niečím, čo ich znepokojuje.

Emmerová (2022, s. 21) uvedené úlohy školy v oblasti prevencie dopĺňa o potrebu „vzdelávať pedagogických a odborných zamestnancov škôl (i ďalších odborníkov napríklad z poradenských zariadení) v oblasti moderných technológií a rizík internetu, ako aj aktuálnych trendov problémového a rizikového správania žiakov.“

Pedagogickí zamestnanci môžu vo veľkej miere participovať na prevencii online rizikového správania v školskom prostredí:

- prostredníctvom učiteľa, ktorý zastáva funkciu školského koordinátora vo výchove a vzdelávaní, respektíve v niektorých prípadoch táto úloha spadá aj do kompetencií výchovného poradcu.
- prostredníctvom učiteľa, ktorý vykonáva funkciu školského digitálneho koordinátora.

- Prostredníctvom učiteľov vyučujúcich predmety, do ktorých je možné zakomponovať prevenciu online rizikového správania, prípadne prvky mediálnej výchovy.
- Prostredníctvom učiteľov vyučujúcich mediálnu výchovu ako samostatný predmet.
- Prostredníctvom všetkých učiteľov, v rámci nešpecifickej prevencie, ktorí výchovným pôsobením ovplyvňujú osobnosť žiaka v smere žiaduceho rozvoja a sú pre neho pozitívnym vzorom v správaní.

Špecifickú úlohu v oblasti prevencie online rizikového správania zohráva školský koordinátor vo výchove a vzdelávaní. Medzi jeho úlohy patrí vypracovanie plánu preventívnych aktivít školy, zabezpečenie koordinácie prevencie ako integrálnej súčasťi výchovno-vzdelávacieho procesu, spolupráca so zariadeniami a odborníkmi v oblasti prevencie atď. (Emmerová, 2019).

Z radov odborných zamestnancov akcentujeme najmä profesiu sociálneho pedagóga, u ktorého preventívno-výchovné pôsobenie patrí medzi jeho prioritné činnosti. Ako uvádza Niklová (2020, s. 31): „sociálny pedagóg v školách môže svojimi preventívnymi, diagnostickými, poradenskými a intervenčnými metódami a formami práce výrazne prispieť k riešeniu, ale najmä predchádzaniu problémového, či patologického správania.“ Úlohou sociálnych pedagógov v rámci primárnej prevencie online rizikového správania je poskytnúť žiakom základné informácie o bezpečnom a zodpovednom používaní internetu, rozvíjať kritické myslenie žiakov, ako aj samoregulačné mechanizmy v správaní, predovšetkým v súvislosti s nadmerným používaním internetu, či sociálnych sietí. Zároveň sa sociálny pedagóg zameriava na eliminovanie rizík, aby sa žiaci nedostali do role agresora. V tejto rovine je dôležité podporovať etické správanie žiakov v medziach online komunikácie, či tvorby mediálnych obsahov, rozvíjať empatiu a ďalšie pozitívne osobnostné vlastnosti, respektíve informovať žiakov o možných negatívnych následkoch ich protispoločenského konania vo virtuálnom priestore.

Bibliografia

- Andrew, T. A. - Macnab, A. - Russell, P. (2009). Update on “the choking game”. In: *The Journal of Pediatrics*, roč. 155, 2009, č. 6, s. 777-780. ISSN 1097-6833. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2009.06.043>
- Busse, H. - Harrop, T. - Gunnell, D. - Kipping, R. (2015). Prevalence and associated harm of engagement in self-asphyxial behaviours (‘choking game’) in young people: a systematic review. In: *Archives of Disease in Childhood*, roč. 100, 2015, č. 12, s. 1106-1114. ISSN 0003-9888. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2015-308187>
- Defenderfer, E. K. - Austin, J. E. - Davies, W. H. (2015). The Choking Game on YouTube: An Update. In: *Global Pediatric Health*, roč. 1, 2015, č. 6, s. 1-6. ISSN 2333-794X.

- Emmerová, I. (2019). *Prevenčia v škole a nové trendy rizikového a problémového správania žiakov*. Ružomberok : VERBUM, 2019. 124 s. ISBN 978-80-561-0656-3.
- Emmerová, I. – Bělík, V. (2022). *Prevenčia rizikového a problémového správania žiakov ako faktor tvorby bezpečného školského prostredia*. Ružomberok : VERBUM, 2022. 112 s. ISBN 978-80-561-0985-4.
- Emmerová, I. (2022). Sexting a sextortion. Riziká a prevenčia. In: *Sociálna prevenčia*, roč. 17, 2022, č. 1, s. 20-21. ISSN 1336-9679.
- Hinduja, S. - Patchin, J. W. (2014). *Cyberbullying: Identification, Prevention, & Response*. Cyberbullying Research Center, 2014.
- Hinduja, S. - Patchin J. W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. In: *Deviant Behavior*, roč. 29, 2008, č. 2, s. 129-156. ISSN 1521-0456. <https://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Kopecký, K. - Střílková, P. - Sztokowski, R. - Romero-Rodríguez, J. M. (2020). Rizikové výzvy v on-line prostredí. *Pediatric pro praxi*, roč. 21, 2020, č. 2, s. 85-89. ISSN 1803-5264. <https://doi.org/10.36290/ped.2020.016>
- Kopecký, K. - Sztokowski, R. - Krejčí, V. (2015). *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 170 s. ISBN 978-80-244-4868-8. <https://doi.org/10.5507/pdf.15.24448619>
- Lim, H. - Lee, H. (2021). Cyberbullying: Its Social and Psychological Harms Among Schoolers. In: *International Journal of Cybersecurity Intelligence & Cybercrime*, roč. 4, 2021, č. 1, s. 25-45. ISSN 2578-3289. <https://www.doi.org/10.52306/04010321KNSZ7360>
- Niklová, M. (2020). *Sociálny pedagóg v školách a školských zariadeniach*. Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2020. 160 s. ISBN 978-80-571-0304-2.
- Raimundi, M. J. - Molina, M. F. - Gimenez, M. - Minichiello, C. (2014). Qué es un desafío? Estudio cualitativo de su significado subjetivo en adolescentes de Buenos Aires [What is a challenge? Qualitative study of its subjective meaning in adolescents from Buenos Aires]. In: *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, roč. 12, 2014, č. 2, s. 521-534. ISSN 2027-7679.
- West, D. (2015). An Investigation into the Prevalence of Cyberbullying among Students Aged 16–19 in Post-Compulsory Education. In: *Research in Post-Compulsory Education*, roč. 20, 2015, č. 1, s. 96-112. ISSN 1359-6748. <https://doi.org/10.1080/13596748.2015.993879>
www.e-bezpeci.cz
- Zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní v znení neskorších predpisov.

Príspevok je priebežným výstupom projektu KEGA č. 024UMB-4/2022 pod názvom „Prevenčia online rizikového správania“.

Doc. PhDr. Mário Dulovics, PhD.

Katedra pedagogiky a andragogiky

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta

Ružová 13, 974 01 Banská Bystrica

mario.dulovics@umb.sk